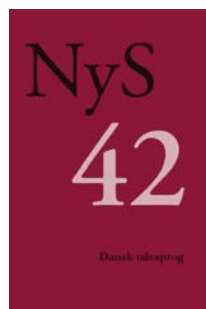

NyS

Titel:	Samtalesprogets grammatik. Fire fænomener og nogle metodiske overvejelser
Forfatter:	Karen Kiil Brøcker, Magnus Glenvad Tind Hamann, Maria Jørgensen, Simon Bjerring Lange, Nicholas Hedegaard Mikkelsen og Jakob Steensig
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier 42. Dansk talesprog,</i> 2012, s. 10-40
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Samtalesprogets grammatik

- fire fænomener og nogle metodiske overvejelser

KAREN KIIL BRØCKER, MAGNUS GLENVAD TIND HAMANN, MARIA JØRGENSEN, SIMON BIERRING LANGE, NICHOLAS HEDEGAARD MIKKELSEN, JAKOB STEENSIG¹

INDLEDNING: TALESPROGET HAR SIN EGEN GRAMMATIK

Man skal ikke kigge længe på en udskrift af en samtale for at opdage at folks tale ikke altid følger skriftsprogets grammatiske regler. Her kommer et eksempel (de anvendte udskriftskonventioner kan ses i appendiks):

(1) Samtalebank:bilen:230

- 1 BO: vi ha:r tre spillere der ska afsted↗
2 BO: m:en det sån lidt ↑krise fordi::
3 ·hhh du ved søren kjøller lassen han::
4 han er jo død→
5 (1.3)
6 MOR: ↓hvar↗
7 (0.2)
8 BO: jo han [døde i sidste] weekend→
9 MOR: [det vidste jeg da ikk→]
10 (0.8)
11 MOR: det vidste jeg da ikk↗
12 (0.2)
13 BO: nåh→
14 (0.2)
15 BO: nej det troede jeg næsten du havde fået å vide→
16 (0.7)
17 MOR: ↓nå↗
18 (0.3)
19 BO: men ø::hh ja han han har jo::: (1.4) jahh

20 snart (0.2) ·hhh drukket hans krop ihjel her
 21 de sid[ste→
 22 MOR: [jɑ: ja→

I linje 2 lyder det: ”*det sån lidt fkerise*”. Man ville i skriftsproget nok sjældent finde *så(da)n* brugt som adverbium på denne måde. Gengivelsen uden verbet *er*, som ville stå mellem ”*de*” og resten i en skriftversion, afspejler at der ikke udtales noget ord her, og der er heller ikke nogen forlængelse af vokalen i ”*de*”. Man kan diskutere om dette er en fonetisk sammentrækning eller et grammatisk træk ved talesproget, men faktum er at der i denne (og mange andre) talesprogssætninger ikke udtales nogen lyd svarende til verbet *er*.

Skriftbilledet ”*hvar*” i linje 6 er vores gengivelse af en talesprogsudtale af ordet *hvad* med bagtunge-*a* (ordet er homofont med verbet *var*). Som vi skal se nedenfor, kan forskelle i udtalen, som mellem forskellige varianter af *hvad*, have grammatisk betydning.

Fordi-sætningen i linje 2-4 står som adverbielt led i den helsætning der indledes i linje 2. Modsat hvad man ofte finder i skriftsproget, har *fordi*-sætningen ikke ledsætningsordstilling: Adverbiet ”*jo*” kommer efter det finitte verbum ”*er*” i linje 3-4. Derudover kan man måske studse over at sætningen indeholder et indskudt ”*du ved*”, og at subjektet i *fordi*-sætningen er delt mellem ”*søren ksjøller lassen*” og det personlige pronomen ”*han*”, som gentages, den ene gang i forlænget form.

I linje 15 skrives infinitivmærket før ”*vide*” med *å* (for at vise at det udtales med samme åbne bagtungevokal som i ”*krøp*”). Denne måde at transskribere på afspejler en regelmæssighed ved talesproget, hvor infinitivmærket er homofont med den korte (og hyppigste) version af konjunktionen *og*.

Linje 19-21, ”*men ø::hh ja han han har jo::: (1.4) jabb snart (0.2) ·bbb drukket hans krop ihjel her de sidste→*”, adskiller sig fra skriftsproget ved at indeholde tøvesignaler (”*ø:::b*”), forlængelser af lyde (angivet med koloner), pauser (angivet med tal i parentes), indånding (”*bbb*”), et indskudt ”*jabb*”, og ved at der øjensynlig mangler et substantiv i det sidste nominalsyntagme (”*de sidste*”).

I eksempel 1 findes der også andre træk som er særligt talesprogsagtige, som fx selvstændige ytringer der blot består af interjektioner (linje

13, 17, 22), overlappende tale, pauser m.m., men det vi vil fokusere på i resten af denne artikel, er specifikke grammatiske træk ved talesproget, nemlig (1) talesprogets fire varianter af skriftsprogets *hvad*, (2) sætningsstruktur efter *fordi*, (3) tunge led og anaforiske kopier på sætningers førstepladser, og (4) tøvesignalet *øh(m)*s placering og funktion.

Vores udgangspunkt har været at finde og beskrive grammatiske træk som syntes at være særligt talesprogsagtige, og som ikke, eller kun i ringe grad, er blevet beskrevet tidligere på et empirisk grundlag. De fire træk er valgt ud fra blandt andet følgende kriterier: Vi skulle for det første kunne finde en grammatisk logik i deres forekomster. For det andet skulle der være tilstrækkeligt med eksempler på trækkene i vores data (se om data nedenfor) til at vi turde foreslå at den logik vi fandt, har en udbredelse ud over vores korpus. Og endelig skulle vi have en fornemmelse af at der var noget særligt talesprogsagtigt over grammatikken for de træk vi beskriver. Nogle af trækkene (de forskellige udgaver af *hvad* og tøvesignalet *øh(m)*) er helt oplagt særlige talesprogsformer, mens de to syntaktiske strukturer (*fordi*-ytringer og *før*-forfeltspacering) også findes i skriftsproget, men vi hævder at finde en særlig logik for deres forekomst som har at gøre med hvordan strukturerne anvendes i talesproget.

De fire træk vi her behandler, repræsenterer kun en lille del af en endnu ukendt mængde grammatiske fænomener som er forskellige i tale- og skriftsprog. Vi tager ikke i denne artikel stilling til om forskellene mellem tale- og skriftsprogsgrammatik burde føre til at man ser de to modaliteter som udtryk for to forskellige grammatiske systemer, eller om dansk har én grammatik, hvor der blot på nogle områder er variation. En sådan stillingtagen ville efter vores mening kræve at man undersøgte flere af de områder hvor der er forskelle, og også at man underkastede de tilsvarende skriftsprogsformer en analyse, hvilket vi ikke har gjort. Lige nu drejer det sig efter vores mening om at tilvejebringe empirisk funderede beskrivelser af fænomener i dansk talesprog.

Vores projekt kan således ses som en del af den tradition for empirisk beskrivelse af talesprogræk som andre artikler i dette nummer af *NyS* er udtryk for, og som man også finder i projektet *Ordbog over Dansk*

Talesprog, igangsat af Carsten Hansen under Sprogforandringscentret ved Københavns Universitet.

I næste afsnit vil vi gøre rede for vores data og metode, dernæst følger en analyse af de nævnte talesprogstræk, og til slut følger en diskussion af resultater og metode.

DATA OG METODE

I 2009 dannede forfatterne til denne artikel, forskere og studerende ved Lingvistik, Aarhus Universitet (sammen med andre studerende sammesteds), en forskningsgruppe (*DanTiN – Danish Talk in Interaction*) der skulle undersøge regelmæssigheder i dansk samtaleprog. Konkret har en af os (Jakob Steensig) foreslået nogle hypoteser, baseret på længere tids erfaring med samtaleprog (Steensig 1994; 1998; 2001; 2009a; 2009b; 2010), som andre medlemmer af gruppen så har undersøgt systematisk i dele af det korpus der beskrives nedenfor.²

Grundlaget for vores arbejde er optagelser og udskrifter af autentiske danske samtaler. Med “autentiske” mener vi blot at optagelserne ikke er lavet til ære for et kamera eller en mikrofon. Vi tager altså ikke stilling til om optagelserne er “naturlige”, eller om optagelserne påvirker deltagerne. Vores datakorpus er dels Samtalebankens (2011) offentligt tilgængelig samtaledata og dels data der er blevet indsamlet på Lingvistik, Aarhus Universitet, gennem de sidste knap 20 år.³ Dette er et tilfældigt sammensat korpus, der ikke tager højde for sociolingvistiske variabler eller variation.

Optagelserne er blevet transskriberet med en variant af Gail Jeffersons transskriptionssystem (Jefferson 2004). Dette system gengiver ikke fonetiske detaljer, men lægger vægt på nøjagtighed især hvad angår *timing* (pauser, overlap) og gengivelse af alt hvad der bliver sagt, ikke blot de ord der kendes fra skriftsproget (en oversigt over alle konventioner findes i et appendiks til artiklen). Dette gør at vores baggrund for at udtale os om talesprogsgrammatiske fænomener adskiller sig fra mange andre grammatiske beskrivelser. Hansen & Heltoft (2011) siger fx om deres dokumentation:

Der anvendes i vidt omfang selvproducerede eksempler, og vi anser os for kvalificerede indfødte informanter. Der belægges dog som hovedregel også med autentiske ekscerpter (2011: 24).

Hansen og Heltoft er selvfølgelig i høj grad “kvalificerede indfødte informanter”, og deres redegørelse indeholder da også “talesprogsgrammatiske” fænomener. Men som vi skal se, overser denne tilgang også træk af den type som man ikke er bevidst om når man taler. Vores tilgang indfanger nogle af disse træk.

Vores datavalg indebærer også at vi ikke har eksempler fra monologisk talesprog. “Talesprog” skal altså i denne undersøgelse forstås som “samtalsprog”. Vi betoner også i vores undersøgelser træk der har at gøre med at de ytringer vi undersøger, anvendes i interaktion.

Fremgangsmåden for hver af de fire undersøgelser har været at gennemgå dele af vores datakorpus for at finde alle potentielle forekomster af det fænomen som er blevet undersøgt. De dele af korpus der er blevet gennemgået for de forskellige fænomener, er udvalgt på basis af hvilke dele af datakorpus den enkelte undersøger har haft bedst kendskab til. Det er derfor sandsynligt at undersøgelser i større datamængder vil vise andre kvantitative fordelinger, men vi formoder at de regelmæssigheder vi beskriver, er robuste nok til at de vil fremkomme også i større undersøgelser. De transskriptioner som var lavet af data inden vi startede, havde en tilstrækkelig kvalitet til at de kunne bruges til lokalisering af forekomster, men rådata (video eller lyd) er også blevet konsulteret, og vi har retranskriberet de bidder vi har analyseret, hvis transskriptionen ikke stemte overens med hvad vi hørte. Her har vi især fokuseret på nøjagtighed i gengivelsen af de fænomener vi undersøgte, men vi har også sørget for at transskriptionerne i det hele taget var nøjagtige hvad angik de punkter som vi ovenfor har beskrevet som vigtige ved denne form for transskription. Dernæst er distributionen af fænomenerne i forhold til andre overfladefænomener som udgangshypoteserne foreslog som relevante, blevet etableret. Dette har givet anledning til en foreløbig bekræftelse eller afkræftelse af udgangshypoteserne og til yderligere overvejelser og hypoteser. Metoden er altså i udgangspunktet en deskriptiv overfladelingvistik som så vidt muligt afholder sig fra antagelser der tilhører bestemte lingvistiske

teorier. Vi vedkender os dog en påvirkning fra den strukturalistiske, diderichsenske danske grammatiktradition, og, måske i højere grad, fra konversationsanalysen. Herfra har vi også eksplicit forsøgt at anvende “next turn proof procedure” (Heritage 1984; Sacks, Schegloff & Jefferson 1974), dvs. samtalepartneres fortolkning i næste tur af hvad en forekomst i den forudgående tur indebar, hvor det har været muligt.

FIRE ORD FOR SKRIFTSPROGETS HVAD?

Den første undersøgelse behandler et leksikalt fænomen, ordet *hvad*. Skriftsprogets ortografiske form *hvad* dækker over flere fonetiske former i talesproget, og det har været hypotesen i denne undersøgelse at der er fire hovedformer med forskellig funktion. Formerne er [væ], [væð], [vɑ] og [væ:], her gengivet i Grønnums (2009) “grove” lydskrift, hvor [æ] er fortunge-*a*, [ɑ] er bagtunge-*a*, og [ð] er det bløde *d*. Vores undersøgelser har vist en mulig skelnen mellem lige præcis disse fire varianter af *hvad*, og vi har derfor anvendt fire staveformer for disse i transskriptioner og andre gengivelser, nemlig *hva*, *hvad*, *hvar* og *hva:*. Hansen og Heltoft (2011)⁴ siger intet om at ordet *hvad* i talesproget har flere forskellige former, og derfor heller ikke at der er restriktioner i deres forekomster – sådanne kan vi imidlertid påvise.

På basis af 2 timer og 30 minutters telefonsamtaledata har vi lavet en optælling af alle forekomster af de fire former:

TABEL 1. OVERSIGT OVER FORDELINGEN AF DE FIRE TYPER HVAD

Funktion:	<i>hva</i>	<i>hvad</i>	<i>hvar</i>	<i>hva:</i>
1. Reparaturindleder	0	6	6	0
2. Interrogativt pronomen	232	4	0	0
3. Ytringsafsluttende, efter <i>eller</i>	13	2	0	0
4. Ytringsafsluttende, stående alene	0	0	3	0
5. Før interrogativt ytring	0	0	0	6

Hvad der i første omgang er værd at lægge mærke til, er de pladser i skemaet der står tomme. Der var ingen forekomster af *hvar* som inter-rogativt pronomen, og ingen forekomster af *hva* som reparaturindle-

der. Vi vil nu gennemgå de fire forskellige typer og deres funktioner, som vi har analyseret dem i data.

Hva

Hva ([væ]) er den type der forekommer oftest i data. Dens hyppigste funktion er at være (indirekte og direkte) interrogativt pronomen.⁵ *Hva* bruges for skriftsprogets *hvad* og *hvilken* (jf. Hansen og Heltoft 2011: 606). Desuden optræder *hva* i genafslutninger, der tager formen *eller hva*. En genafslutning er en ekstra afslutning der hægtes på en ytring der ellers er afsluttet rent grammatisk (Stensig 2001: 61-62).

Her er et eksempel der viser *hva* i begge funktioner:

(2) AULing:DTKOK:43-46

- 1 → P: **hva** var det du sku lave på den tur egentlig→
2 → var det referat eller **hva**→
3 (0.3)
4 B: nej det noget der hedder f:eature\

I linje 1 bruges *hva* som interrogativt pronomen, og i linje 2 som genafslutter, der understreger den forudgående ytrings spørgende karakter og beder om en be- eller afkræftelse. Varianten *hva* optræder ikke på noget tidspunkt i data alene i en tur, men altid som led i et større syntagma.

Hvar

Hvar ([va]) optræder i vores data aldrig de samme steder som *hva*. Varianten *hvar* er ganske vist ret sjælden i vores data, men dens distribution svarer til vores intuition: Vi tror ikke man vil finde hverken **Hvar var det du sku lave* eller **eller hvar*.⁶

Hvar står hyppigst alene i sin tur, og her fungerer varianten som reparationindleder (*repair initiator*, Schegloff, Jefferson & Sacks 1977), hvilket følgende eksempel illustrerer:

(3) AULing:GUITAR:66-69

- 1 A: så de:t da en f:est der v:ille noget\
2 B: **hvar**↗

- 3 A: det var da en fest der ville noget→
 4 B: ne:j en fest der sluttede klokken ti→

B har øjensynlig ikke hørt hvad A sagde i linje 1 – i hvert fald gentager A i linje 3 mere eller mindre ordret hvad han sagde i linje 1, og viser dermed at han opfattede B's ”*hvar* ↗” i linje 2 som en anmodning om gentagelse. Sådanne anmodninger om gentagelse, og andre ytringer der peger på problemer i en anden persons tale, kaldes i den konversationsanalytiske tradition anden-initieret selv-reparatur (*other-initiated self-repair*, Schegloff, Jefferson & Sacks 1977): En anden person udpeger et problem i den førstes ytring, og lader det være op til den første (“selv”) at reparere problemet. *Hvar* er en “åben” reparaturindleder (*open class repair initiators*, Drew 1997), dvs. den udpeger ikke et specifikt problem i talerens ytring, men nøjes med at angive at der er et problem og anmoder om at taleren reparerer det. I dette tilfælde, og i de fleste andre tilfælde hvor *hvar* anvendes til reparatur⁷, synes deltagerne at fortolke problemet som auditivt, dvs. at man ikke har hørt hvad der blev sagt. Dette understøttes af at B i linje 4 svarer på A's ytring og dermed fortsætter samtalen, nu hvor han har fået den gentaget og har hørt den.

Variante *hvars* anden funktion er at være genafslutter. Til forskel fra *hva* (og *hvad*) som genafsluttere står *hvar* alene (uden *eller*), og *hvar* lader også til at have en anden funktion end *eller hva*. Her er et eksempel fra starten på en samtale:

(4) AULing:EMRILigeKomm:27-35

- 1 M: velkommen ↑hjem↗
 2 A: ☺jo ta:k☺↗
 3 M: •mthh
 4 (0.5)
 5 M: ↑gu:d hvor vildt **hvar**↗
 6 A: ja:h→
 7 (0.3)
 8 M: i er ↑lige kommet hjem er i ikk det→

Her genafslutter *hvar* ytringen ”↑*gu:d hvor vildt*” og genforanlediger et svar (at A erklærer sig enig). Samtalens start bærer stemningsmæssigt

præg af latter, smilestemme (linje 2) og højt stemmeleje (op-pilene i linje 1, 5 og 8). De få eksempler vi har med *hvar* som genafslutter, står alle i kontekster hvor stemningen er præget af latter, smilen og/eller ironi.

Hvad

Varianten *hvads* ([væð]) distribution overlapper med både *hva* og *hvar*. Ligesom *hva* kan det stå som interrogativt pronomen og i genafslutninger efter *eller*. Og ligesom *hvar* kan det bruges som reparatorindleder. I genafslutninger efter *eller* synes *hvad* at optræde præcis som *hva*, mens *hvad* både som interrogativt pronomen og som enkeltstående reparatorindleder lader til, på flere forskellige måder, at være mere markeret end de to andre former. De steder vi fandt *hvad* som interrogativt pronomen, var det enten specielt betonet (oftest finalt i en ytring), eller det stod i kontekster der var særligt markerede (fx hvor talerne var irriterede på hinanden). Også funktionen ser ud til at kunne være markeret – mere om det nedenfor.

I vores data fungerer *hvad* hyppigst som reparatorindleder. Hvor *hvar* som reparatorindleder altid står alene i sin tur og ofte blot beder om en gentagelse, finder vi *hvad* både stående alene, hvor det fungerer som en åben reparatorindleder, og som en del af ytringer der udpeger et problem, hvor det så bliver en del af en mere specifik reparation. I begge tilfælde bruges *hvad* øjensynlig til at påpege et problem som er andet og mere end blot auditivt (Drew 1997), dvs. det har en mere markeret funktion. Følgende uddrag er et eksempel hvor *hvad* bruges til en mere specifik reparatorindledning:

(5) Samtalebank:NatteravnClaus:169-172

- 1 CLA: nå: >jamen altså< jeg fortæller dem:
- 2 Særligt\$ hvordan jeg er\ ikke↗
- 3 (1.2)
- 4 LAR: hvordan du **hvad**↗
- 5 CLA: altså (.) \$hvordan jeg er\$→
- 6 LAR: jamen de:t jo mange ting\

Claus har ringet til radioprogrammet “Natteravnen” og er her ved at uddybe sit problem. Efter linje 1-2 kommer en lang pause, som i sig selv kan være problemudpegende (Jefferson 1989), hvorefter værten, Lars, igangsætter en reparatur i linje 4. Her udpeges problemet specifikt, idet en del af problemytringen gentages (“*hvordan du*”), og *hvad* lokaliserer problemordet. Problemet er tydeligvis ikke blot auditivt. Godt nok gentager Claus i linje 5 den udpegede del af sin ytring med tydelig diktion og næsten emfatisk tryk på ”*er*”, men i næste ytring (linje 6) viser Lars at hans problem var utilstrækkelig information: ”*hvordan jeg er*” var ikke en tilstrækkelig præcis beskrivelse, og den efterfølgende interaktion kommer til at handle om hvad der mere præcist lå i denne beskrivelse.

Hva:

Det langtrukne *hva:* ([væ:])⁸ formodedes i tleserne brugt som indledning til et spørgsmål. Dette bekræftes af følgende eksempel:

(6) AULing:DTKOK:18-21

1 → B: **hva:** har i gang i kokkeriet→
 2 P: æ:h jeg ved ikk ø:h hhhh m vi kommer nok >ferst
 3 ti' å spise< klokken otte ↓jo\

Uddraget kommer lige efter åbningssekvensen i en telefonsamtale. Linje 1 er et ja/nejinterrogativt spørgsmål, der indleder snak om et emne der ikke har været berørt før. Dette er et fællestræk for *hva:* i vores data.

Det virker sandsynligt at der er en forbindelse mellem det langtrukne *hva:* og tøvemarkøren *øb*, som behandles senere i denne artikel. Begge kan ses som tøvemarkører. Vi har da også eksempler hvor *hva:* kombineres med et *øb*, som her:

(7) AULing:Skurvogn:84-86

1 B: m' **hva:** : *øh* (1.1) °er d-° skifter du så mellem
 2 kortene nu↗

Man kunne derfor se forlængelsen og *øb* som ét fænomen, der kan forbindes med et *hva* (evt. også med et *hvad* (*hvad:øb*)) – denne kombination

har vi ikke i vores data, men vi mener at den findes), og konkludere at der ikke findes en selvstændig forlænget variant af *hvad*, blot et *hva* (og evt. et *hvad*) der kan forlænges, og hvor forlængelsen kan have denne særlige spørgsmålsindledningsfunktion. En nærmere undersøgelse af dette kræver at man holder *hva:* (med og uden *øh*) op imod andre tøvende ytringsindledere. Det har vi ikke gjort i denne omgang.

Opsummering om hvad

De fire varianter af *hvad* som vi har gennemgået, dækker alle forekomster af dette ord i de undersøgte data. De repræsenterer selvfølgelig flere fonetiske former⁹, men vi mener at disse fire er fonologisk og funktionelt forskellige. I en tidlig version af vores hypotese hed det at de fire typer *hvad* var forskellige ord tilhørende forskellige ordklasser: *Hva* er et interrogativt pronomen, *hvar* og *hvad* er reparatorindledere med forskellige del-funktioner, og *hva:* er en spørgsmålsindledende partikel.

Dette bekræftes delvist af at nogle af formerne ikke forekommer, og sandsynligvis ikke kan forekomme, i bestemte funktioner: *Hva* findes ikke som reparatorindleder¹⁰, *hva* og *hvad* findes ikke som alenestående genafslutninger, og *hvar* findes ikke som hverken interrogativt pronomen eller som genafslutning efter *eller*. De to former *hva* og *hvar* ser ikke ud til at have noget tilfælles og kan altså ses som forskellige ord. *Hva:* har en funktionel særstilling, med den reservation at den kan ses som en kombination af *hva* og tøven/forlængelse. *Hvad* har særlige funktioner, men kan øjensynlig også erstatte *hva* og *hvar* (og måske *hva:*) under særlige omstændigheder. Det kan altså ikke helt afgøres om der er tale om to, tre eller fire forskellige ord, men under alle omstændigheder har talesproget flere varianter af *hvad*, og der er tydelige tendenser i deres distribution og funktioner.

ORDSTILLING I *FORDI*-YTRINGER

Det fænomen vi vil kigge på i dette afsnit, er syntaktisk.¹¹ Det behandler ordstilling i *fordi*-ytringer i dansk talesprog. En *fordi*-ytring er det der følger efter, og hænger sammen med, konjunktionen *fordi*. Det som *fordi*-ytringen forbinder sig til, vælger vi at kalde *fordi*-basen (efter Steensig 1998).¹²

I skolegrammatikken følges *fordi* generelt af en ytring med ledsætningsordstilling, dvs. sætninger hvor subjektet står forrest, og hvor eventuelle adverbialer i centralfeltet kommer før det finitte verbum.¹³ Vi vil i det følgende indlede med at dokumentere at forholdet er anderledes i dansk talesprog. Dette er anerkendt i danske grammatikker, fx anfører Hansen & Heltoft at “[*f*]ordi forekommer ret hyppigt med deklarativ ordstilling” (2011: 1590) og giver eksempler fra talesprogs-korpora og fra talesprogsagtigt skriftsprog. I vores data forekommer *fordi*-ytringer med ledsætningsordstilling ikke blot “ret hyppigt” – de udgør langt de fleste forekomster. Herudfra vil vi forsøge at påvise at der er funktionsforskel mellem *fordi*-ytringer med ledsætningsordstilling og ledsætningsordstilling. Udgangshypotesen (fra Steensig 1998) var (1) at ledsætningsordstilling udtrykker et mere direkte kausalt (årsags-virknings-)forhold end ledsætningsordstilling, og (2) at ledsætningsordstilling løsriver *fordi*-ytringen, således at dens indhold får selvstændig betydning og talehandlingsværdi (som også bemærket af Hansen & Heltoft 2011: 1545).

Denne undersøgelse forholder sig især til *fordi*-ytringens integration og selvstændighed og foreslår at der findes et kontinuum mellem i den ene ende *fordi*-ytringer med ledsætningsordstilling, og i den anden ende *fordi*-ytringer med både ledsætningsordstilling og indskudte elementer mellem *fordi*-base og -ytring. Det kan muligvis også være relevant i forhold til andre typer af ledsætninger i dansk talesprog. Vi har dog her valgt at begrænse vores undersøgelse til *fordi*-ytringer.

Til denne undersøgelse har vi undersøgt 7 samtaler fra vores korpus, i alt 42 minutters data. Her forekommer ordet *fordi* 56 gange. Af disse følges to af ledsætningsordstilling, 26 af ledsætningsordstilling, og 28 er eksempler hvor den efterfølgende sætning ikke kan kategoriseres syntaktisk mht. ledstilling – de kaldes her “neutrale”. Det giver følgende procentvise fordeling:

TABEL 2. DEN PROCENTVISE FORDELING AF *FORDI*-YTRINGER MED HENHOLDSVIS NEUTRAL, HELSÆTNINGS- OG LEDSÆTNINGSORDSTILLING.

Neutral	Helsætning	Ledsætning
50,0 %	46,4 %	3,6 %

Undlader man at tælle eksemplerne med neutral struktur med, er fordelingen at 92,9 % har helsætningsordstilling, og kun 7,1 % har ledsætningsordstilling. Denne helsætningsovervægt er også reflekteret i tidligere undersøgelser af *fordi*-ytringer i talesprog (Gregersen og Pedersen 1997; Jensen 2011; Steensig 1998).

En nærmere undersøgelse af alle eksemplerne bekræftede de oprindelige antagelser i hypoteserne, men antydede derudover en underopdeling af *fordi*-ytringer med helsætningsordstilling. Det synes at være afgørende for løsrivelsen af *fordi*-ytringer fra *fordi*-basen om der skydes noget ind mellem disse to dele, og hvad dette i så fald er. I det følgende vil vi gennemgå eksempler på de forskellige grader af integration og løsrivelse, begyndende med ledsætningsordstilling og derefter forskellige typer med helsætningsordstilling.

Ledsætningsordstilling

Det følgende er et af de to eksempler hvor der optræder ledsætningsordstilling i *fordi*-ytringen:

(8) AULing:DK1/1:10:30-37

- 1 P: altså hun er død, **fordi** jehovas vidne
 2 ikk må:: øh få blodtransfusion ikk ↗
 3 (0.3)
 4 C: 'a[:→]
 5 E: [m:→]

Dette eksempel er tidligere blevet behandlet af Steensig (1998: 181-83). *Fordi*-ytringen i linje 1 svarer til Hansen & Heltofts "centrale (prototypiske) årsagsledsætning" med *fordi* (2011: 1543). Den har ledsætningsordstilling (adverbiet "*ikke*" kommer før det finite verbum "*må::*"), og samtidig er der kausal sammenhæng mellem *fordi*-basen og *fordi*-ytringen: Årsagen til den omtalte persons død er ifølge taleren at hun er Jehovas vidne.

Der er derudover tæt prosodisk integration mellem *fordi*-basen og *fordi*-ytringen. Altså “ingen pause, ingen tøven, ingen genstart og ingen nulstilling af tonehøjden” (Steensig 1998: 183). Hvad angår den semantiske underordning og sekventielle integration af *fordi*-ytringen, er dette eksempel særlig illustrativt. *Fordi*-basen har positiv polaritet, og *fordi*-ytringen negativ. P tilføjer påhængspartiklen ”*ikke*” (linje 2), som på dansk bruges efter ytringer med positiv polaritet, og viser dermed at hun ser *fordi*-basen som det der tæller. Det samme viser de to samtalepartnere i deres respons (linje 4 og 5). De vælger positive svar-ord (”*å*” – en variant af *ja* – og ”*m*”), som kun kan anvendes efter ytringer med positiv polaritet (Heinemann 2005). Opsummerende kan vi altså her sige at der er tæt integration mellem *fordi*-basen og -ytringen, samt at de behandles som et samlet hele af både taler og øvrige samtaledeletagere.

Helsætningsordstilling

I det følgende eksempel er der helsætningsordstilling i *fordi*-ytringen. Der er tale om en “Natteravn”-udsendelse, hvor Anita har ringet ind, og Lars er værten.

(9) Samtalebank:Natteravn:Anita:

- 1 ANI: der var en der ringede ind sidst
- 2 å snakkede om at øh ·hhh børn tog skade af
- 3 å blive slået→=
- 4 LAR: =ja\
- 5 (·)
- 6 LAR: [men det] gør de vel oss\
- 7 ANI: [·hh]
- 8 ANI: jaer\
- 9 ANI:ø:h å det mener jeg oss at de gør
- 10 → **fordi** (·) >jeg har selv< prøvet det/
- 11 ·hhhh å [det har min lilleb-]
- 12 LAR: [du selv blevet s]lået→

Fordi-basen er i linje 9 og *fordi*-ytringen i linje 10. Her har *fordi*-ytringen helsætningsordstilling (adverbiet ”*selv*” kommer efter det finitte ver-

bum ”*har*”). Den semantiske sammenhæng er indirekte kausal: I dette eksempel er den erfaring der gengives i *fordi*-ytringen, årsag til (begrundelse for) en mening (”*det mener jeg 05*”), hvor den i forrige eksempel var en årsag til en begivenhed. Den vigtigste forskel er imidlertid at næste taler (Lars) i linje 12 responderer på *fordi*-ytringen og ikke *fordi*-basen. *Fordi*-ytringen har altså en sekventiel selvstændighed i forhold til *fordi*-basen.

Helsætning med indskudt ytring

I eksemplet nedenfor diskuterer Bolette og hendes mor et håndboldstævne Bolette skal deltage i. Der er opstået et problem som Bolette introducerer i linje 2. Vi er stødt på eksemplet tidligere, som eksempel 1. Her gengiver vi bare de relevante linjer:

(10) (Uddrag af eksempel 1)

- 2 → BO: m:en det sån lidt ↑krise **fordi::**
 3 → ·hhh du ved søren kjøller lassen han::
 4 han er jo død→
 5 (1.3)
 6 MOR: ↓hvar↗
 7 (0.2)
 8 BO: jo han [døde i sidste] weekend→
 9 MOR: [det vidste jeg da ikk→]
 10 (0.8)
 11 MOR: det vidste jeg da ikk↗

Vi betragter her ”·hhh du ved” som en indskudt ytring i *fordi*-ytringen. Denne følges af en helsætning: ”søren kjøller lassen han::
han er jo død→”. *Fordi*-ytringen udgør her en mere selvstændig enhed end det var tilfældet i eksempel 9. Som i eksempel 9 er det indholdet i *fordi*-ytringen der behandles i det efterfølgende (linje 6-10). Men her sker dette ikke blot i den umiddelbart efterfølgende udveksling, men afføder en længere sekvens, hvor Bolette og Mor diskuterer omstændighederne omkring Søren Kjøller Lassens død (se dele af dette i eksempel 1 ovenfor). Først senere i samtalen vender Bolette tilbage til *fordi*-basen, da hun forklarer hvorfor Søren Kjøller Lassens død er kritisk i forhold til det forstå-

ende håndboldstævne (ikke vist). Vi ser altså det faktum at noget er indskudt før indholdet i *fordi*-ytringen, som en potentiel ressource der, sammen med den syntaktiske løsrivelse der ligger i helsætningsordstillingen, kan bidrage til at give *fordi*-ytringens indhold en særlig relevans som selvstændigt samtaleemne.¹⁴

Undersøgelsen kiggede også nærmere på seks tilfælde hvor *fordi* følges af disjunktivt *jamen* eller *altså*. Disse synes at løsrive *fordi*-ytringen endnu mere end andre indskud, således at *fordi*-ytringerne i disse tilfælde blev helt autonome, og det var svært at etablere nogen semantisk forbindelse til en *fordi*-base (se nærmere i Mikkelsen 2011).

Opsummerende om ordstilling efter fordi

Vi fik bekræftet at helsætningsordstilling er den hyppigste i talesproget. Ved at undersøge graden af integration mellem *fordi*-base og *fordi*-ytring i tilfælde med helsætningsordstilling kunne vi fremsætte en hypotese om at der sker en gradvist stigende løsrivelse af *fordi*-ytringen fra *fordi*-basen. Man kan således se et kontinuum hvor (1) ledsætningsordstilling underordner *fordi*-ytringen under *fordi*-basen, (2) helsætningsordstilling i *fordi*-ytringen gør at denne behandles som et selvstændigt bidrag, og (3) helsætningsordstilling med en indskudt ytring mellem *fordi*-base og *fordi*-ytring giver *fordi*-ytringen yderligere vægt som selvstændigt bidrag (og fjerner fokus fra *fordi*-basen).

TUNGE LED PÅ SÆTNINGENS FØRSTEPLADS OG I EKSTRAPOSITION

Den næste undersøgelse behandler også et syntaktisk fænomen, nemlig placering af elementer på sætningens førsteplads¹⁵ og i ekstraposition i dansk talesprog. Den konstruktion vi her kigger på, er hvad Hansen & Heltoft kalder “venstre(ekstra)position” (2011: 1827), hvor et led i en sætning (i vores data altid det led som står på sætningens førsteplads) sættes før selve sætningen med en anaforisk “kopi” på sætningens førsteplads. I eksemplet “*melany hun er jo taget hjem nu å→*” (AULing:Cyn4:216-18) står “*melany*” i ekstraposition, og på sætningens førsteplads står et personligt pronomen (*hun*) som en “kopi” af det led der står i ekstraposition.

Vi ved ikke noget om konstruktionens udbredthed i skriftsproget, men i talesproget er konstruktionen meget hyppig lige så snart det led som står på sætningens førsteplads, er et “tungt” eller komplekst led. Denne undersøgelses hypotese er at tunge led kun står alene på førstepladsen i danske samtaleprogsætninger i særlige situationer. Tunge led blev i undersøgelsen defineret som “alle syntagmer, der er større end pronominer og småadverbier” (Steensig 2009b).

Undersøgelsen baserer sig på en syntaktisk distributionsanalyse der blev foretaget på 25 samtaler, som i alt varer 2 timer og 57 minutter. Heri fandtes 452 eksempler på tunge led på førsteplads og i ekstraposition. Herunder ses en oversigt over de typer led der indgår i data, samt en oversigt over hvor hyppigt de forekommer:

TABEL 3. FORDELING AF TYPER AF TUNGE LED

Typer af led	Kun på første plads		I ekstraposition med kopi på førsteplads		I alt
Adverbiel ledsætning	2	2,3 %	85	97,7 %	87
Genstandsledsætning	1	14,3 %	6	85,7 %	7
Helsætning	0	0,0 %	9	100 %	9
Infinitivsyntagme	1	33,3 %	2	66,7 %	3
Nominalsyntagme	145	50,9 %	140	49,1 %	285
Præpositionssyntagme	15	48,4 %	16	51,6 %	31
Adverbium	12	40,0 %	18	60,0 %	30
I alt	176	38,9 %	276	61,1 %	452

Som det ses, forekommer sætninger som står som led i andre sætninger (hvad enten de har led- eller helsætningsstruktur), næsten kun i ekstraposition. Nominalsyntagmer, præpositionssyntagmer og adverbier er nogenlunde ligeligt repræsenteret i de to grupper. Der er ikke nogen typer led der udelukkende eller overvejende forekommer alene på sætningens førsteplads. Alle typer led kan med andre ord stå i ekstraposition. Denne observation understøtter hypotesen om at tunge led på sætningens førsteplads (uden ekstraposition) kun forekommer under særlige betingelser. Hypotesen underbygges yderligere af at syntaktisk komplekse led langt overvejende forekommer i ekstraposition.

Nominalernes distribution

For at belyse hvilke særlige betingelser der afgør valget mellem ekstraposition og førsteplads, har vi undersøgt nominalsyntagmerne nærmere, da denne gruppe var det mest almindelige syntagma på både førsteplads og i ekstraposition. Alle nominalsyntagmer i vores korpus blev gennemgået for at afdække om der er systematik i deres distribution.

Ved at kigge på nominalsyntagmernes tyngde, defineret som antal stavelser i ord der stod alene i syntagmet, og antal ord i flerords-syntagmer, fandt vi at nominalsyntagmerne havde tendens til at stå i ekstraposition jo tungere de blev. Ydermere viste syntagmerne en klar gruppering efter informations-strukturelle faktorer: Alle de nominalsyntagmer der kun stod på førstepladsen, havde enten været nævnt tidligere i samtalen eller fremgik direkte af den situationelle kontekst. Den situationelle kontekst skal her forstås både som elementer der er til stede i den kontekst samtalen udfolder sig i, og som referenter der er blevet aktiveret i forbindelse med de scenarier, forstået som stereotypiske konfigurationer af aktører og procedurer (Sanford & Garrod 1981), der er aktive i samtalen. Når en referent er nævnt i samtalen, er der ikke behov for at producere en pronominal kopi, men informationen kan komme direkte på førstepladsen.

(11) AULing:Herude:27-40

- 1 → A: ka du ikk sige ti' hende at bussen (0.6)
2 vi ska:: øh >jane å< jeg\
 ((sekvens udeladt hvori B henter noget at
 skrive med))
3 A: >ka du ikk< sige om hun ka være her seksten
4 *tredive*\
5 (0.7)
6 B: jær\
7 (0.5)
8 → A: °for **bussen** går klokken ↑sytten fra (x x x)°

Her optræder "bussen" direkte på sætningens førsteplads i linje 8 efter at være blevet nævnt i linje 1. I det næste eksempel er referenten *carla* derimod ikke tilgængelig på samme måde:

(12) Samtalebank:bilen:89-105

- 1 BO: jeg ha::r et (.) et læs tøj fra pernille af
igen→
- 2 (0.4)
- 3 MOR: n(e:::j)→ det lyder da [gødt]→
- 4 BO: [ja]hh→
- 5 BO: de:r faktisk mange (.) fine ting i\
- 6 MOR: ↑ja→
(5 replikker udeladt hvori "tøjet" uddybes)
- 7 BO: å så er der sån lidt tasker\=
- 8 → BO: =jeg tænkte **carla** **hun** ku få nogen af de der
- 9 skøre tasker der var me'→

I linje 8 står referenten "carla" i ekstraposition med kopien "hun" på sætningens førsteplads. Dette er første gang denne referent bliver nævnt. Det er klart at Bo forudsætter at Mor ved hvem Carla er – ellers skulle der nok mere til for at introducere hende – men det at en referent ikke er nævnt og "aktiveret" i samtalen, lader til at medføre at denne referent står i ekstraposition med kopi på førstepladsen når den står først i en ytring.

Opsummering om led i ekstraposition og på førsteplads

Resultaterne fra denne undersøgelse støtter hypotesen om at tunge led kun i særlige situationer forekommer alene på førstepladsen i danske talesprogsætninger. Dette underbygges af vores observationer: (1) at alle typer af led kan stå i ekstraposition mens der er en klar vægtning i forhold til hvilke led der kan stå alene på førstepladsen, og (2) at syntaktisk komplekse led overvejende forekommer i ekstraposition (med kopi på førstepladsen). Vi undersøgte nominalsyntagmerne ud fra informations-strukturelle kriterier og fandt at disse kan stå alene på førstepladsen hvis de er nævnt tidligere i samtalen eller er givet i den situationelle kontekst. Videre undersøgelser må afdække mere præcist hvad der betinger valget af konstruktion for andre syntagmer end nominalsyntagmer.

ØH(M)S PLACERING OG FUNKTION

Det følgende afsnit handler om elementet *øh(m)*s syntaktiske distribution og interaktionelle funktion i dansk talesprog. Da skriftsproget ikke har tøvesignaler og pauser, er der her klart tale om talesprogstræk. I denne undersøgelse har vi begrænset os til at undersøge tøvesignalet *øh(m)*.

Elementet er nævnt, men efter vores mening underbeskrevet, i den lingvistiske litteratur. Hansen & Heltoft (2011) klassificerer fx elementerne *øh* og *øb* som fatiske markører. Mere specifikt er “*øh* og *øb* [...] markører for at den talende har rollen som netop den talende.” (Hansen & Heltoft 2011: 1136). Den syntaktiske distribution af de fatiske markører beskrives som helt fri:

Som fatiske markører kan de stå hvor som helst den talende måtte føle behov for en planlægningspause eller for tid til at genkalde sig oplysninger.

(Hansen & Heltoft 2011: 1137)

Vores udgangspunkt har været en hypotese om at *øh(m)* tværtimod typisk forekommer i bestemte syntaktiske positioner, og at *øh(m)* har flere funktioner end dem Hansen og Heltoft beskriver. Dette vil vi forsøge at vise i det følgende.

Vores undersøgelse af *øh(m)* er baseret på et korpus bestående af 9 samtaler, som varer i alt 56 minutter. Vi har fundet 110 forekomster af *øh(m)* i datasættet. Vi bruger (inspireret af Schegloff 2009, 2010) *øh(m)* som overbegræb for variationer af det fritstående tøvesignal, som i vores data består af en ikke-høj og ikke-lav fortunge- eller centraliseret vokal (som oftest er rundet men også kan være urundet). Den er ofte lidt forlænget, den kan efterfølges af en *m*-lyd, og den kan være mere eller mindre nasaliseret. Det lader til at de forskellige former er i fri variation, men vi har endnu ikke undersøgt dette nærmere.

Distributionsanalysen af *øh(m)* blev foretaget i forhold til sætningskemaet (Christensen & Christensen 2009) og en model for turtagningslingvistiske positioner (Steensig 2001: 207-71).

I data har vi 79 forekomster af *øh(m)* i ture hvor det er muligt at bestemme *øh(m)*s position i sætningskemaet. Fordelingen af de 79 forekomster ser ud som følger:

TABEL 4: ØH(M)S PLACERING I SÆTNINGSSKEMAET¹⁶

		Centralfelt							Slutfelt						
EP		Forfelt		v		n		a		V		N		A	EP
26	1	1	5	0	4	0	3	2	5	1	4	17	2	6	2
26	16							35						2	

Af tabel 4 fremgår at $\text{øh}(m)$ hyppigst bliver placeret i ekstraposition uden for sætningen eller i slutfeltet. Det at elementet næsten ikke findes i forfeltet, på det finitte verbums plads eller i centralfeltets subjektsposition (“lille n”), afspejler sandsynligvis blot at disse pladser normalt udfyldes af enkeltord, hvilket ikke levner plads til $\text{øh}(m)$ (se også afsnittet om tunge led på sætningers førsteplads).

Nedenfor ser vi en oversigt over $\text{øh}(m)$ s placering i forhold til turtagningsslingvistiske positioner (efter inddelingen i Steensig 2001):

TABEL 5. ØH(M)S DISTRIBUTION MHT. TURTAGNINGSLINGVISTISKE POSITIONER

	Præ-begyndelse	Post-begyndelse	Midte	Før præ-mulig afslutning	Præ-mulig afslutning	Post-mulig afslutning
Forekomster	40		52	18		

Tabel 5 medtager alle 110 forekomster, altså også dem som står i ytringer der ikke har sætningsform. Der er ikke noget mærkeligt i at $\text{øh}(m)$ ikke forekommer i post-begyndelses- og præ-mulig afslutningsposition, da disse steder i en turenhed er ganske korte. Det som denne oversigt supplerer med i forhold til sætningsskema-oversigten, er at der er mange forekomster inden den egentlige turkonstruktion starter, og at resten af forekomsterne placeres undervejs i konstruktionen af en turenhed, og ganske ofte lige før det element der kan afslutte turen (som står i præ-mulig afslutningsposition).

Vi kan ikke ud fra distributionsoversigterne afvise Hansen & Heltofts ovennævnte formodning om at *oh(m)* “kan stå hvorsomhelst”, men der synes dog at være en tendens til at forekomsterne klumper sig sammen i to positioner: (1) Inden en konstruktion begynder og (2) før eller i et nominalsyntagma i slutfeltet. Distributionen synes således ikke at være tilfældig.

Vi vil derfor i det følgende se nærmere på de af *oh(m)*s interaktionelle funktioner som stod tydeligst i vores data. Der er dermed ikke tale om en udtømmende beskrivelse af *oh(m)*s interaktionelle funktioner. Dispositionen for vores præsentation er inspireret af Schegloffs (2010) opdeling mellem på den ene side *oh(m)* som forholder sig til konstruktionen af en turehed, og på den anden *oh(m)* der forholder sig til den igangværende udveksling af ture (sekvensen).

Øh(m) i turkonstruktionsenbeden

I den konversationsanalytiske litteratur bliver *uh(m)* ofte omtalt som en turkonstruktions-intern reparaturmarkør (bl.a. Jefferson 1974; Schegloff, Jefferson & Sacks 1977; Schegloff 1979, 2009, 2010), hvor Schegloff (2010) skelner mellem tre typer: ordsøgningsmarkering, markering af erstattende reparatur og markering af “forladende” reparatur (*abandonment*). Disse typer har vi også fundet i vores data, og følgende eksempel giver prøver på dem alle tre:

(13) AULing:DTKok:258-265

1 → B: han (·h) han sku ø:h vistnok lele levere dem
 2 → tilbage men han håbe' på at ø:h (·)
 3 → ·hh (·) at de ku ø:h
 4 han ku låne dem igen når vi sku ha copypar°ty°→
 5 (0.5)
 6 P: nå: /
 7 (0.3)
 8 → B: så vi ku: ø:h (·) så ku vi bare v installere
 9 spil(let)

B taler om et computerspil som en ven har lånt. I linje 1 opstår der øjensynligt et problem med at finde det rigtige ord. B siger ”ø:h” efter-

fulgt af ”*vistnok*” og så en lidt stammende produktion af ordet *levere*. Der lader til at være tale om en søgning efter det rigtige ord (*levere*) eller den rigtige vending (*levere dem tilbage*). Det ”*ø:h*” der kommer i linje 2, synes også at være en del af en søgning; denne gang resulterer den dog kun i en gentagelse, før det næste ”*ø:h*” kommer i linje 3. Dette kommer efter begyndelsen ”*de ku*”. Efter ”*ø:h*” går B tilbage i sin ytring og genstarter den; nu i en version hvor han har erstattet ”*de*” med ”*han*”. Det sidste ”*ø:h*”, i linje 8, efterfølges af en kort pause. Efter denne genstarter B sin ytring, men denne gang har han ”forladt” den syntaktiske konstruktion han havde påbegyndt, og har i stedet startet en ny (fra ”*så vi ku:*” til ”*så ku vi?*”).

Den turkonstruktions-interne tøvemærker forekommer typisk efter et kraftigt projicerende element, som her det finitte verbum. Hvilket element det kommer til at stå foran, afhænger af det videre forløb. Som man kan se i eksempel 13, har de varianter af *øh(m)* som bruges i de forskellige funktioner, samme form. Man kan altså ikke på det tidspunkt elementet udtales, høre om et *øh(m)* er en del af en fremadrettet reparatur (ordsøgning) eller en bagudrettet (erstattende eller ”forladende”).

Øh(m) som sekvens-lukker

Ud over at fungere som turkonstruktions-intern reparatur kan *øh(m)* også have en funktion i sekvensen. I vores data bruges det som en ressource til at lukke en sekvens, samt til at markere en dispræfereret første- eller anden par-del. På grund af pladsbegrænsning gennemgår vi i denne artikel kun *øh(m)* som sekvens-lukker.

Schegloff (2009, 2010) har vist at det er muligt på engelsk at bruge ”*but/so + uh(m) + pause*” til at lukke eller genlukke en aktivitet. Det samme gælder for ”*så + øh(m) + pause*” i dansk talesprog:

(14) AULing:DTKok

- 1 P: al↑righty↘=
2 B: =·hh ·hh=
3 P: =jamen jeg kommer d[a (x x)↘]
4 B: [Jeg tror] oss per han
5 kommer vist oss→
6 P: nå:m' ↑fint nok↘
7 → B: så ø:hm→ (.)
8 P: ja men øh det nok klokken syv er det ikk=

I linje 1 og 6 forsøger P at afslutte den sekvens de har haft gang i, ved hjælp af en konventionel accept- og afslutningsmarkør (linje 1) og en vurdering (linje 6). I første omgang lykkes det ikke da B i linje 4-5 forsøger at genåbne emnet. Men i linje 7 siger B ”så ø:hm→” og slutter sin tur. Dette opfattes af P som at B går med på at lukke sekvensen, for i linje 8 påbegynder han en ny sekvens ved at stille et spørgsmål.

Opsummering om øh(m)

Vi har i vores undersøgelse haft som hypotese at *øh(m)*s syntaktiske distribution ikke er tilfældig. Tallene viste en tendens til at *øh(m)* ikke var tilfældigt distribueret, uden at vi dog kunne konkludere noget endeligt om *øh(m)*s distribution. Vi har stadig en fornemmelse af at en klarere distributionsanalyse kan laves, men vi tror at vejen dertil går over både en bedre beskrivelse af de turtagningslingvistiske positioner (eventuelt kombineret med en syntaktisk beskrivelse) og en bedre forståelse af *øh(m)*s funktioner.

Vi tog derfor fat på nogle af *øh(m)*s funktioner. Her kunne vi vise at *øh(m)* har flere funktioner end blot at markere ordsøgning. Specifikt viste undersøgelsen at *øh(m)* i dansk talesprog kan have funktioner både turenheds-internt og på sekvensniveau. Et *øh(m)* kan initiere turenheds-intern reparation ved ordsøgning, erstattende reparation og “forladelse”. På sekvensniveau kan *øh(m)* fungere som sekvens-lukker og markere en dispræfereret første- eller anden par-del. Dette viser at *øh(m)* nogle gange forholder sig (mest) til hvad der er blevet produceret (ved erstattende og “forladende” reparation), og nogle gange til hvad der er projiceret og endnu ikke produceret (ved ordsøgning og ved markering

af dispræference). Ved sekvens-lukning forholder $ob(m)$ sig både til det producerede og det projicerede. Sådanne observationer bør naturligvis også anvendes ved fremtidige, mere sofistikerede, distributionsanalyser.

OVERVEJELSER OM RESULTATER OG METODE

Vi har i denne artikel beskrevet fire talesprogstræk og den logik vi mener at finde i deres anvendelse. Som nævnt i indledningen er trækkene valgt blandt andet fordi de virker særligt talesprogsagtige. Dette har præget vores metode: Vi har konsekvent taget udgangspunkt i data fra optagelser af autentiske samtaler.

Som nævnt i indledningen har vi ikke taget stilling til om talesprogets grammatik er – og bør beskrives som værende – helt anderledes end skriftsprogets. Først og fremmest fordi vi ikke har sammenlignelige undersøgelser af skriftsproget, og vi ikke har set det som vores ærinde at udføre sådanne undersøgelser. Alligevel mener vi at vores forsøg på en strengt deskriptiv tilgang, der baserer sig på hvad vi kan observere i samtaler, har bragt enkelte af “skriftsprogsgrammatikkens stedbørn” frem i lyset. Dette mener vi er tiltrængt, både af teoretiske og praktiske grunde. Enhver teori om sprog og grammatik bør, efter vores mening, tage afsæt i en så realistisk beskrivelse som overhovedet muligt. Vores metode og resultater bibringer lidt realisme på enkelte, afgrænsede områder. Den praktiske relevans af dette finder man blandt andet i forbindelse med undervisning i dansk (som andetsprog og i andre sammenhænge), hvor det er vigtigt at elever/kursister også lærer at producere og forstå talesproget (se også Steensig 2009a, 2010; Wagner 2003).

På trods af vores forsøg på at undgå at sammenligne med skriftsproget og på at undgå en skriftsproglig skævvridning (“written language bias”, Linell 2005) er der grænser for hvor konsekvent talesprogs-empiriske vi har kunnet være. For det første indarbejder vores udgangspunkt skriftsprogsgrammatikken: Vi har jo netop lagt vægt på at beskrive de elementer der på overfladen er anderledes end dem vi finder i skriftsproget. Hermed kan vi overse strukturer og elementer som på overfladen ligner skriftsprogets, men som ved en mere systematisk beskrivelse burde beskrives anderledes. Det er fx muligt at samtale-

sprogets mange “diskursmarkører”, som i skriftsprogsgrammatikken tilhører forskellige ordklasser (fx interjektioner og adverbier) eller betragtes som fraser, burde give anledning til en anden ordklasseinddeling end skriftsprogsgrammatikkens. For det andet indarbejder vores beskrivelse ikke fonetiske faktorer særlig præcist. Dermed kan den ikke udfordre det skriftsproglige, ortografisk baserede, billede af bøjninger og syntagmeopbygning. En sådan beskrivelse må som minimum indeholde tryk- og stødangivelser, samt inddrage fonologisk relevante lydkontraster. For det tredje er vores beskrivelse sociolingvistisk naiv. Den inddrager ikke på nogen systematisk måde geografiske eller sociale forskelle. Vores antagelse har været at data var tilstrækkeligt homogene (de indeholdt ikke egentlig dialektal tale) og genkendelige til at vi kunne behandle dem som udtryk for den “samme” grammatik, en antagelse som mere sociolingvistisk raffinerede undersøgelser sandsynligvis kan udfordre.

Af disse (og sikkert også andre) grunde kan vores beskrivelser ikke stå alene. Alligevel mener vi at vores fremgangsmåde har perspektiver. Vi tror på at detaljerede beskrivelser af overfladefænomener kan være et korrektiv til en skriftsprogsbaseret grammatik, og på at det er relevant at samle sådanne beskrivelser, som så senere hen kan danne basis for mere systematiske talesprogsgrammatikker.

Karen Kiil Brøcker, Magnus Glenvad Tind Hamann, Maria Jørgensen,
Simon Bierring Lange, Nicholas Hedegaard Mikkelsen og Jakob Steensig
Lingvistik, Aarhus Universitet
e-mail: linjs@hum.au.dk

APPENDIKS: UDSKRIFTSKONVENTIONER

Udskriftskonventioner følger Jeffersons (2004) med nogle få ændringer, inspireret af *Samtalebankens* symboler (<http://www.talkbank.org/CABank/codes.html>):

Tegn	Beskrivelse	Betydning
:	Kolon	Ikke-fonemisk forlængelse af forudgående lyd
hun	Understregning	Tryk. Jo mere der er understreget, des stærkere tryk
hhh	Flyvende punktum	Angiver at efterfølgende lyd udtales på indånding
[å dem] [ja:→]	Firkantede klammer	Angiver begyndelse og afslutning på overlappende tale
↘	Skrå ned-pil el. punktum	Efter ytring, angiver at der er nedadgående intonation til sidst
→	Ligeud-pil el. komma	Efter ytring, angiver at der er jævn intonation til sidst
↗	Skrå op-pil	Efter ytring, angiver at der er stigende intonation til sidst
↑	Op-pil	Angiver at efterfølgende stavelse udtales med særligt høj tone
↓	Ned-pil	Angiver at efterfølgende stavelse udtales med særligt lav tone
(.)	Punktum i parentes	Mikropause: 0,2 sekunder eller mindre
(0.3)	Tal i parentes	Pauser: Angives i sekunder med ét decimal
lilleb-	Bindestreg	Angiver hørilig afsnupning ("cut-off")
☺	Smiley	Omkranser smilende tale
§	Paragraftegn	Omkranser særligt tydelig udtale
>ord<	Pileparenteser vendt mod talen	Omkranser hurtig tale
°	Gradtegn	Omkranser tale med lav lydstyrke
HALLO	Store bogstaver	Angiver at dette udtales med høj lydstyrke
*	Lav stjerne	Omkranser knirkende udtale
=	Lighedstegn	I slutningen af en linje og begyndelsen af næste, angiver at disse to linjer udtales ud i ét ("latched")
(x x)	Parenteser med x'er	Angiver udtale som ikke kan dechifrer

NOTER

- 1 Vi har gjort brug (men sikkert ikke nok) af kommentarer fra publikummer til præsentationer på Møde om Udforskning af Dansk Sprog, Aarhus Universitet i 2010, på Lingvistik, Aarhus Universitet i 2011, og på SJUSK-symposium, CBS København i 2011. Vi har fået meget nyttige kommentarer fra en anonym fagfælle og fra redaktionen af *NyS*. Caroline Grønkjær har lavet korrektur på en næsten færdig udgave af teksten. Vi takker for alle forslag, kommentarer og øvrig hjælp, men tager naturligvis selv ansvaret for fejl og mangler i artiklen.
- 2 Maria Jørgensen har undersøgt *hvad*, Nicholas Hedegaard Mikkelsen *fordi*-ytringer, Karen Kiil Brøcker, Magnus Glenvad Tind Hamann og Simon Bierring Lange tunge led og pronominale kopier og Magnus Glenvad Tind Hamann og Simon Bierring Lange tøvesignalet *oh(m)*. Den endelige version af artiklen er skrevet i fællesskab.
- 3 Uddragene i artiklen indeholder angivelserne “Samtalebank” eller “AULing” (for Aarhus Universitet, Lingvistik) samt en angivelse af navnet på den transskription uddraget kommer fra og linjeangivelser i den oprindelige transskription.
- 4 Helt præcist skriver Hansen og Heltoft (2011) om *hvad* på siderne 550, 574-575, 600-611, 1523 og 1762-1763.
- 5 Det skal siges at nogle af de 232 *hva* der blev fundet som interrogative pronominer, blev stammet frem eller gentaget hurtigt efter hinanden – *hva* er fx blevet talt med fire gange i dette eksempel:
[Samtalebank:Natteravn:Anita:461-464]
1 LAR: du har snakket med hende ↘
2 ANI: ja ja ↘
3 (0.2)
4 LAR: å hva å hva å hva hva siger hun→
- 6 Stjernen bruges her i den traditionelle lingvistiske forstand til at vise at noget er en (sandsynligvis) ugrammatisk forekomst.
- 7 Helt præcist i fem ud af seks tilfælde. I den sjette forekomst af *hvar* som reparaturindleder lod det til at fungere mere som en overraskelsesmarkør end som markør for et auditivt problem.
- 8 Denne langtrukne variant af *hvad* har altid en tydelig forlængelse af vokalen, men denne kan være kortere eller længere. Til at angive en længere udtrukket forlængelse anvendes i de konkrete tilfælde flere koloner.

- 9 Ruben Schachtenhaufen var så venlig at sende os en oversigt over de fonetiske former som *hvad* har i de såkaldte DanPass-data. Den indeholder langt flere former end dem vi har gennemgået, og en nærmere fonetisk analyse ville helt sikkert også vise større variation i vores data. Vores mindre fonetisk sofistikerede opdeling repræsenterer dog stadig efter vores mening de forskelle som af samtaledeltagerne behandles som relevante.
- 10 *Hva* findes naturligvis i reparaturindledende vendinger som *hva sagde du*, men her er *hva* et interrogativt pronomen – det er hele ytringen der fungerer som reparaturindleder.
- 11 En tidligere version af nogle af dette afsnits pointer er publiceret som Mikelsen (2011).
- 12 Så længe en *fordi*-ytring står som led i en større helsætning, kan man naturligvis beskrive resten af denne større helsætning som “den overordnede sætning” eller “matrikssætning”, men et sådant syntaktisk dependensforhold gør sig ikke altid gældende i talesproget, og vi har derfor valgt en mere neutral term, *fordi*-basen, for den ytring(sdel) som *fordi*-ytringen forbinder sig til. I vores data kommer denne altid *før fordi*-ytringen.
- 13 I forbindelse med kurser for undervisere i dansk som andetsprog for voksne har Jakob Steensig ofte spurgt underviserne om de lærte kursisterne at der skulle være ledsætningsrækkefølge efter *fordi*. En del undervisere bekræfter at de gør dette, så ”skolegrammatikken” har altså et liv i hvert fald i nogle skolesammenhænge.
- 14 Vi kommer her ikke nærmere ind på hvad det betyder at det lige præcis er *du ved* som bliver indskudt. Asmuß (2011) har en indgående analyse af *du ved*-indskuds videns- og affilieringsmæssige funktioner.
- 15 Vi anvendte oprindeligt den alment brugte term “forfelt” (som fx også Christensen & Christensen 2009), for Diderichsens (1957) “fundamentfelt”, om den plads hvor der kan stå kopier med det tungere led i ekstraposition. Dette er dog ikke helt dækkende for fænomenet da ekstraponerede elementer også kan forekomme før subjektsplassen i sætninger med ledsætningsordstilling (som normalt ikke betegnes hverken “for-” eller “fundamentfelt” da kun subjekter kan stå her). Vi anvender derfor den lidt mere besværlige term “sætningens førsteplads”.
- 16 Når der står et tal under et felt i sætningsskemaet, skal det læses som at *ob(m)* er placeret mellem ord i det syntagma der står på den pågældende plads.

LITTERATUR

- Asmuß, Birte (2011) "Proposing shared knowledge as a means of pursuing agreement". Tanya Stivers, Lorenza Mondada & Jakob Steensig (red.) *The Morality of Knowledge in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press. 207-234.
- Christensen, Robert Zola & Lisa Christensen (2009) *Dansk grammatik*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Diderichsen, Paul (1957) *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Drew, Paul (1997) "'Open' class repair initiators in response to sequential sources of troubles in conversation". *Journal of Pragmatics* 28. 69-101.
- Gregersen, Frans & Inge Lise Pedersen (1997) "Hovedsætningsordstilling i underordnede sætninger". *Danske Folkemål* 39. 55-112.
- Grønnum, Nina (2009) *Fonetik og fonologi – almen og dansk*. København: Akademisk Forlag.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heinemann, Trine (2005) "Where grammar and interaction meet: The preference for matched polarity in responsive turns in Danish". Margret Selting & Auli Hakkilinen (red.) *Syntax and lexis in conversation*. Amsterdam: Benjamins. 375-402.
- Heritage, John (1984) "Conversation Analysis". *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press. 233-292.
- Jefferson, Gail (1974) "Error correction as an interactional resource". *Language in Society* 2. 181-199.
- Jefferson, Gail (1989) "Preliminary notes on a possible metric which provides for a 'standard maximum' silence of approximately one second in conversation". Derek Roger & Peter Bull (red.) *Conversation: an interdisciplinary perspective*. Clevedon: Multilingual Matters. 166-96.
- Jefferson, Gail (2004) "Glossary of transcript symbols with an introduction". Gene H. Lerner (red.) *Conversation Analysis: Studies From the First Generation*. Amsterdam: Benjamins. 13-31.
- Jensen, Torben Juul (2011) "Ordstilling i ledsætninger i moderne dansk talesprog". *Ny forskning i grammatik*. 123-150.
- Linell, Per (2005) *The Written Language Bias. Its Nature, Origin and Transformations*. London/NY: Routledge.
- Mikkelsen, Nicholas Hedegaard (2011) "Betydningsforskelle ved brug af helsætning efter *fordi*". Inger Schoonderbeek Hansen & Peter Widell (red.) *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog: Aarhus Universitet 14. – 15. oktober 2010*. Aarhus: Nordisk Institut Aarhus Universitet. 213-224.

- Ordbog over Dansk Talesprog*: http://dgcss.hum.ku.dk/igangvaerende_projekter/odt/, besøgt 27/03 2012.
- Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff & Gail Jefferson (1974) "A simplest systematics for the organization of turn taking for conversation". *Language* 50. 696-735.
- Samtalebanken: <http://talkbank.org/samtalebank/browser>, besøgt 29/03 2012.
- Sanford, Anthony J. & Simon C. Garrod (1981) *Understanding written language: Explorations of comprehension beyond the sentence*. Chichester, England: John Wiley and Sons.
- Schegloff, Emanuel A. (1979) "The relevance of repair to syntax-for-conversation". Talmy Givon (red.) *Syntax and semantics 12: Discourse and syntax*. New York: Academic Press. 261-86.
- Schegloff, Emanuel A. (2009) "A Practice for (Re-)Exiting a Sequence: And/But/So + "Uhm" + Silence". Ken Turner & Bruce Fraser (red.) *Language in Life, and a Life in Language: Jacob Mey – A Festschrift*. Bingley: Emerald Group Publ. 366-374.
- Schegloff, Emanuel A. (2010) "Some Other Uh(m)"s. *Discourse Processes* 47(2). 130-174.
- Schegloff, Emanuel A., Gail Jefferson & Harvey Sacks (1977) "The preference for self-correction in the organization of repair in conversation". *Language* 53. 361–382.
- Steensig, Jakob (1994) "På tur i talens sprog – om syntaks og taleure i samtaler". *NyS* 18. 63-83.
- Steensig, Jakob (1998) "Om *fordi* i forskellige sætningstyper i dansk talesprog". Kjeld Kristensen (red.) *Selskab for Nordisk Filologi i København. Årsberetning 1996-1997*. København: Selskab for Nordisk Filologi. 179-192.
- Steensig, Jakob (2001) *Sprog i virkeligheden: bidrag til en interaktionel lingvistik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag
- Steensig, Jakob (2009a) "Hvad er talesprog?". Vibeke Boelt & Martin Jørgensen (red.) *Mundtlighed*. Århus: KvaN. 187-205.
- Steensig, Jakob (2009b) "SUDanTI: "Structures and Units in Danish Talk-in-Interaction", 1. foredrag – med indbygget invitation til studenterdeltagelse i konkrete undersøgelser under projektet". Århus: Lingvistik, Aarhus Universitet. Upubliceret foredrag.
- Steensig, Jakob (2010) "Samtalekompetencer – som grundlag for undervisningen i dansk som andetsprog". *Fokus* 53. 11-18. (<http://www.uddannelsesforbundet.dk/fokus.aspx>)
- Wagner, Johannes (2003) "Samtaledata i sprogundervisningen". Birte Asmuß & Jakob Steensig (red.) *Samtalen på arbejde – konversationsanalyse og kompetenceudvikling*. Frederiksberg: Samfundslitteratur. 32-51.